Ayuujkjä'äy Ëy Konk
Una fabulació basada en un mite mixe

Assaig fílmic – Capítol I – Versió I
Mariana Botey – El Espectro Rojo

[Transcripció català]

Els reis natius

Reminiscències d'éssers previs, ells i els seus súbdits van quedar petrificats en sortir el sol per primera vegada o es van convertir en ídols que habiten a les ruïnes arqueològiques –que no es van acabar mai. Alfredo López Austin, en les seves reflexions sobre els reis subterranis, descriu característiques comunes a una col·lecció molt àmplia d'herois, les gestes dels quals s'expliquen des del Yucatán fins al sud dels Estats Units. Tots aquests reis són constructors nocturns de ciutats que han de servir de capital dels seus regnes. Encantats per la sortida del sol, el cant del gall, la benedicció o el bateig, els grans temples esdevenen ruïnes i els seguidors del rei es transformen o s'enterren a l'inframon, on viuen a partir d'aleshores. Aquests éssers –gegants portentosos i fortíssims, vestigis de races anteriors o protohomes– no toleren la llum, neguen el Crist i ara viuen sepultats juntament amb els seus tresors i corones en ciutats subterrànies, o en turons buits i sonors, comunicades entre si per túnels. Lluiten acarnissadament contra enemics poderosos, i la promesa del seu retorn com a redemptors o venjadors dels seus pobles els ha donat avui dia un pes polític diferent: han esdevingut emblemes de les lluites dels pobles indígenes.

Les llegendes dels reis natius, reescrites amb entusiasme pels cronistes i literats, són lliçons d'història mítica i geografia regional; relats d'esdeveniments distorsionats i adaptats als diàlegs entre la dansa de la conquesta, la dansa de la ploma i la dansa de Moctezuma; contes fantàstics, epopeies ètniques. La promesa messiànica que contenen sovint serveix de programa polític de resistència. La seva immensa riquesa i possibilitat de reviure són arruïnades per la imprudència o la curiositat dels seus descendents o els servidors maldestres.

La barreja de temps, entorns i referències històriques agermanen aquests relats amb el conte, mentre que el naixement i les gestes dels reis portentosos els acosten als mites.

Malgrat que no és possible generalitzar, hi ha característiques extremadament interessant que s'observen en la producció d'algunes d'aquestes històries dels reis subterranis. Els relats neixen de situacions d'opressió o de perill en les quals el retorn es vincula a la creença d'una solució escatològica fatal, una destrucció que donarà origen a un món radicalment diferent, de vegades salvador, d'altres vegades –es «gira la truita»– la catàstrofe de l'era, provocada per la gran revolta dels éssers de l'inframon que pugnen per la inversió còsmica. Els relats es fonamenten en la imatge de la latència gairebé imperceptible de la part fosca del cosmos: la realitat dels ancestres prehumans, els antics constructors dels enclavaments arqueològics, que encara hi habiten i es fan sentir durant la nit, en un intent de fer-se presents en els moviments indígenes que lluiten contra el domini, el despotisme, la marginació i la pobresa.

El mite

Dins de les terres del poble de Coatlán, hi ha un tossal anomenat Cerro Mujer on anteriorment es guardava el panís que menjava la gent. Diuen que un dia un home i la seva dona van anar a fer llenya al tossal. Mentre l'home tallava llenya, la dona va enfilar-se dalt d'una pedra i va descobrir una cova. Va mirar a dins i va veure que hi havia dos ous. Va avisar el seu marit, li va demanar:
–Dona'm un pal, que trauré aquest ous de la cova.
El seu marit va tallar un pal i l'hi va donar. La dona s'hi va escarrassar, però no en va poder treure els dos ous. I li va dir al seu marit:
–Treu-los tu.
Aleshores el marit els va treure de la cova. Se'ls van endur a casa i al cap de tres dies es van obrir els ous. D'un en va sortir una persona que es va dir Condoy, i de l'altre en va sortir una colobra molt grossa que tenia dues banyes: era la germana de Condoy.

Condoy va créixer molt de pressa; al cap de dos o tres dies ja era un home. Expliquen que menjava molt, que la seva mare li donava menjar a cabassos i que s'ho acabava tot. Un dia Condoy va dir:
–Mare, me'n vull anar a Tehuantepec.

–I què hi faràs? –va preguntar la mare.
–Doncs veure què hi ha –va respondre Condoy–, tinc ganes de conèixer aquest lloc. No pateixis, que tornaré aviat.
Condoy només va estar fora un dia, i quan va tornar va portar un farcell.
L'endemà, li va tornar a dir a la seva mare:
–Mare, vull anar a Oaxaca.
–I què hi faràs?
–Doncs veure què hi ha, tinc moltes ganes de saber què hi ha per allà on en diuen Oaxaca. No pateixis, tornaré aviat.
I se'n va anar. També va estar fora durant un dia, i va tornar amb una olla plena de diners que li va donar a sa mare, dient-li:
–Mare, fes servir aquests diners perquè jo penso tornar a sortir, per conèixer altres llocs.
–No, fill, per què te'n vols anar? No te'n vagis.
–No, mare, penso anar-me'n perquè ja m'he fet gran. Moltes gràcies per cuidar-me i criar-me. Ara et deixo tots aquests diners perquè no et falti res.

I Condoy se'n va anar. Va passar pels pobles mixes; va passar per les terres dels de Camotlán i diuen que hi va deixar una olla de diners, dins d'una cova. Com que Condoy era molt alt, li va ser fàcil ficar l'olla de diners dins de la cova, sense haver de pensar per on s'hi enfilava. També va deixar un bagul ple de diners en una cova que hi ha a les terres de Trapiche de Chusnabán. Expliquen que els de Cacalotepec hi van anar a treure aquells diners. Per això Condoy deia que els de Camotlán eren bona gent, perquè encara no han agafat els diners que va deixar quan va passar per allà, que encara hi són.

També expliquen que quan Condoy va passar a prop del tossal de Quetzaltepec, va lluitar contra el rei Moctezuma. Encara avui es distingeixen bé els forats dels projectils i s'hi poden trobar bales rovellades disparades per la gent de Moctezuma.

El rei Moctezuma tenia milers de soldats dalt d'un serrat a prop del poble de San Isidro Huayápam; Condoy lluitava sol, tirant-los pedres. Quan tirava una pedra morien molts soldats; en canvi, a ell, les bales li rebotaven. La gent explica que en aquell indret hi ha tanta pedra perquè Condoy les va tirar a Moctezuma i va tornar a Mèxic. Condoy es va asseure a descansar després de la batalla; n'ha quedat el senyal fins avui. Quan es va alçar, va posar les mans a

terra i va empènyer per posar-se dret. I encara es pot veure l'empremta de les seves mans. Fins i tot se'n veuen clarament els dits.

Condoy va caminar cap a Mitla, perquè deien que Mitla seria la Ciutat de Mèxic. Va començar a construir de nit un palau de pedra sobre roca ferma. De matinada va cantar el gall i el rei Condoy va plegar de treballar. Ja no va acabar el seu palau: això són les ruïnes que hi ha a Mitla. Si el gall no hagués cantat en aquella hora, Mitla hauria esdevingut la Ciutat de Mèxic.

Va passar per Tlacolula i pel Tule. A prop de Tlacolula hi ha un turonet que s'anomena Caballito Blanco, a prop de les ruïnes anomenades Yagul o Pueblo Viejo. Allà Condoy va escriure sobre la pedra, per tal que la gent sabés cap on es dirigia. Hi arribava fàcilment perquè mesurava més de tres metres.

Condoy tenia una arma de metall que pesava tres arroves i el seu bastó en pesava cinc. Quan Condoy va sortir de Mitla, se'n va anar a Oaxaca. Va descansar en un lloc anomenat Tule, construït sobre una terra molt falsa. Va clavar el bastó a terra i, com que a sota hi havia aigua, el bastó va començar a rebrotar. Per això en aquest lloc hi ha un arbre que és el més gran del món. És el bastó de Condoy, i quan s'assequi, voldrà dir que aquell dia s'haurà mort Condoy.

Fonts

1. Elisa Ramírez Castañeda, *Héroes fundadores, reyes subterráneos, seres extraordinarios*. Mèxic: Pluralia Editores, 2014.

2. Alfredo López Austin, *Los reyes subterráneos*. Instituto de Investigaciones Antropológicas, Universidad Nacional Autónoma de México.